

Casus De Hermelijn: volledige onderzoekscyclus

Ambitie ontwikkelen

1

De Hermelijn is een katholieke basisschool in een dorp in het zuiden van het land. Het is de enige school in het dorp. De leerlingen komen uit het dorp zelf en uit het daarbij behorende buitengebied. De school telt 100 leerlingen, verdeeld over vier combinatiegroepen. De groepen worden begeleid door zes groepsleraren, een leraarondersteuner in groep 1-2, twee part-time intern begeleiders, een vierdejaars student van de Hogeschool en een directeur.

De visie van De Hermelijn in tien punten:

1. Goed onderwijs begint niet bij de leerstof (in methodes enz.) maar begint bij de basis, bij wat kinderen meebrengen naar school en dus bij wat ze al weten en kunnen. De uitdaging voor de leerkracht is om de kwaliteiten en mogelijkheden van kinderen verder te ontwikkelen.
2. Echt leren is alleen mogelijk als kinderen innerlijk gemotiveerd zijn en ook blijven. Dit betekent dat de leerstof die op school wordt aangeboden betekenisvol moet zijn en dat er samenhang in het onderwijsaanbod moet zijn.
3. Om te kunnen leren op school zijn er een aantal basisvoorwaarden nodig. Allereerst gaat het om de zorg voor een veilige leersituatie, waarin er vertrouwen en positieve verwachtingen zijn (relatie). Verder is het belangrijk dat een kind geloof in eigen kunnen heeft (competentie) en weet dat fouten maken mag. Tenslotte zal het onderwijs kinderen moeten stimuleren tot zelf nadenken, zelf initiatief en eigen verantwoordelijkheid nemen (autonomie).
4. De houding en het gedrag van de leerkracht zijn zeer belangrijke factoren bij het organiseren van goed onderwijs. Het gaat daarbij om het organiseren van een pedagogisch klimaat, dat ondersteunend en uitdagend is. Verder gaat het om het aanbieden van een duidelijke structuur, via een effectieve instructie en lesopbouw, waardoor kinderen actief betrokken worden in het leerproces.
5. Heel belangrijk binnen het leerproces op school is dat leraren aan kinderen de ruimte geven om te groeien in zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid. Het opvoeden tot zelfsturing is allereerst een pedagogisch hoofddoel en verder ook een voorwaarde om onderwijs en zorg op maat te kunnen organiseren voor kinderen.
6. Om alle kinderen tot hun recht te laten komen en om zoveel mogelijk rekening te houden met de verschillen tussen kinderen is een flexibele klassenorganisatie nodig. Leeractiviteiten met de gehele groep worden afgewisseld met adaptieve werkvormen, waarbij kinderen individueel, in duo's of in kleine groepjes werken.
7. Een basiskenmerk van goed onderwijs is dat kinderen in allerlei speel- en leersituaties kunnen samenwerken. Samenwerkend leren biedt veel mogelijkheden voor de ontwikkeling van de sociale vaardigheden. Verder vergroot het de actieve betrokkenheid en motivatie van de kinderen en heeft daarom een positieve invloed op de leerprestaties.
8. Ons streven is dat de groepsleerkracht in staat is om binnen de klas planmatige zorg te organiseren voor kinderen die extra ondersteuning nodig hebben. Het gaat daarbij om tijdige signalering van risico's en om effectieve hulp via een handelingsplan of groepsplan.

9. Goed onderwijs is het resultaat van samenwerking in teamverband. De leerkrachten realiseren een open en professionele houding. Er zijn afspraken en werkwijzen waardoor leerkrachten elkaar ondersteunen, gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen en zorgen voor een doorgaande lijn in het onderwijsaanbod en zorg voor de kinderen.

10. Een belangrijke voorwaarde voor goed onderwijs is een effectieve afstemming en samenwerking met de ouders. De school geeft schriftelijk en via informatieavonden heldere informatie aan ouders over de onderwijsvisie, het onderwijsaanbod en de werkwijzen. De leerkrachten zijn voldoende vaardig om een effectief gesprek met ouders te voeren.

Autonomie: van visie naar ambitie

In oktober start basisschool De Hermelijn met het traject Kantelende Kennis. In een studiedag wordt de ambitie besproken.

Een poster van Loesje werkt als inspiratiebron: 'Onderwijsmethode. Vind je iets leuk, dan leer je het vanzelf'.

De uitgangspunten en de onderzoekscyclus van het lectoraat 'Kantelende kennis' worden gepresenteerd en besproken.

Om tot de keuze voor een gezamenlijke ambitie te komen, grijpt het team terug naar de visie, die enkele maanden eerder in tien punten is neergelegd. In eerste instantie wil het team aan de slag met de visiepunten:

- 3: Relatie, competentie en autonomie als basisvoorwaarden.
- 4: Het belang van de houding en het gedrag van de leerkracht voor het pedagogisch klimaat en het actief betrekken van de kinderen bij het leerproces.
- 5: Ruimte geven aan kinderen om te groeien in zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid.
- 6: Flexibele klassenorganisatie.
- 8: Kinderen laten samenwerken.

Er ontstaat een gesprek over autonomie. Wat verstaan we onder autonomie? Autonomie betekent dat kinderen de mogelijkheden en ruimte krijgen ...en hiertoe in staat zijn... Als je naar de leerlingen kijkt, hoe ziet die autonomie er dan uit? Zelf vragen en regels maken. Kinderen zijn zelf verantwoordelijk

voor hun probleem. Belangrijk is bewustwording van hun vragen/problemen en het eigenaarschap van de problemen. Vragen aan kinderen en hun om oplossingen vragen! Luisteren en observeren. Als centrale onderzoeksvraag komt voren: Hoe vergroten we de autonomie van de kinderen en de leerkrachten? Het team besluit met deze onderzoeksvraag aan de slag te gaan.

Afspraak

Het begrip autonomie samen onderzoeken door mooie/goede voorbeelden te verzamelen, waarin je de autonomie van leerlingen tot zijn recht laat komen (probeer nieuwe dingen uit, of definieer oude succesnummers, maak ze tastbaar of visualiseer ze, of schrijf ze uit.) Onderzoek je eigen praktijk. Het moet wat opleveren voor de kinderen. Wij moeten weten wat we dan willen zien.

3

Reflecties

Aan het eind van de studiedag beantwoorden de teamleden de vraag: is er bij jou iets veranderd door deze dag?

- Het is me duidelijker geworden.
- Het wordt nu samen gedragen.
- Duidelijk dat autonomie zo bij ons allemaal leeft.
- Doorgaande lijn vasthouden.
- Ik vind het moeilijk. Ik wacht het af. Duidelijkheid is er nog niet.
- Als student zijn we bezig met POP's nu zie ik het ook op team-/schoolniveau!
- Veel geleerd; meerdere dingen gehoord, schoolvisie van onze school ontdekken.
- Duidelijker beeld gekregen van het begrip autonomie. Je bent niet uniek in het zoeken hoe het beter kan.
- De intenties worden gemeenschappelijk gedragen en ervaren.
- Veel van elkaar leren.
- Theorie wordt me concreter
- Verzamelen van voorbeelden.
- Kantelende kennis is me duidelijker geworden: wat kost dit? Is het haalbaar? = onderzoek!
- Samen op weg!
- Stap voor stap. Fijn dat de volgende stap (realistisch) is; niet te groot, maar haalbaar.
- Met een fijn gevoel samen met de kinderen op weg.
- Je hoeft het niet alleen te doen. Samen ben je sterker dan alleen.

Informatie verzamelen

De ambitie van het team van de Hermelijn gaat uit naar het vergroten van de autonomie van de kinderen en van de leerkrachten: 'Hoe vergroten we de autonomie van de kinderen en van de leerkrachten?'

Half oktober besluit het team goede voorbeelden te gaan verzamelen in de eigen praktijk: 'Welke dingen zie je hiervan terug in de eigen klas?' Het team neemt daarvoor twee maanden de tijd. De voorbeelden worden schriftelijk vastgelegd en uitgewisseld in een studiedag half december.

Uitwisseling van voorbeelden tijdens de studiedag

Alle teamleden en stagiaires zijn aanwezig bij de studiedag op 13 december. Ook de opleidingsdocent van de kenniskring doet mee.

Gestart wordt met een bespreking in tweetallen. Daarna worden plenair alle voorbeelden verzameld. Eerst wordt de autonomie van de leerkracht besproken, daarna de autonomie van de kinderen.

Autonomie van leraren

Een leraar is een professional, die: goed kan luisteren, op zoek gaat naar hulp als het nodig is (vergroting repertoire), goed inlevingsvermogen heeft (voor kinderen, ouders en collega's/team), zelfreflectie heeft (eigen gedrag onder vergrootglas) = werken aan kwaliteitseisverbetering, goed kan communiceren, in dialoog gaat (delen van kennis, kennis doorgeven), de ander in zijn waarde laat = respect, verantwoordelijk is voor eigen gedrag, teambelang boven eigen belang stelt, werkt aan verbetering/ scholing, prioriteiten durft te stellen (ik - team), een middenweg zoekt tussen moeten en kunnen (betrekkelijkheid, relativeren, doel niet helemaal te bereiken, niet alles kan wat je wil), verantwoordelijkheid neemt, een steentje bij wil dragen aan school en dorp (school als onderdeel van de maatschappij), enthousiast en gedreven is en positieve feedback kan geven.

De studenten noemen als belangrijke kenmerken: initiatief, verantwoordelijkheid nemen, open staan, flexibel zijn, vertrouwen, overleg (teamspeler), jezelf en je handelen verantwoorden (visie), zelfstandigheid.

Opmerkingen die hierbij worden geplaatst:

- Moet er bij de omschrijving een onderscheid gemaakt worden tussen lesgebonden en niet-lesgebonden tijd, tussen professional als leerkracht of als teamlid?
- Belang van goed taakbeleid binnen lerende organisatie
- Eigenaarschap is ook hier weer belangrijk
- Afspraak, taak, visie, missie: niet alles is vastgelegd. Er zijn ook ongeschreven regels.

Conclusie: het team is het eens over de autonomie van de leerkrachten.

Autonomie van kinderen

Autonomie is het leren bevorderen bij alle leerlingen van zelfstandigheid en het nemen van verantwoordelijkheid. Tijdens de uitwisseling van de verzamelde voorbeelden blijkt, dat alle leerkrachten vooral voorbeelden genoteerd hebben, waarin leerlingen zelfstandig zijn. Het nemen van verantwoordelijkheid komt minder duidelijk aan de orde. Dit roept een nieuwe vraag op: hoe geef je kinderen eigen verantwoordelijkheid?

Nieuwe opdracht

De leerkrachten spreken af om meer concrete voorbeelden te gaan verzamelen rondom de eigen verantwoordelijkheid van kinderen. Voorbeelden van autonomie in klas, waarbij je aan je collega's laat zien dat jij als leerkracht bij leerlingen de zelfstandigheid bevordert en het nemen van eigen verantwoordelijkheid.

Teamdoel is het begrip autonomie zowel voor elkaar als collega's, als voor leerlingen verder te verduidelijken. De verzamelde voorbeelden worden door iedereen uiterlijk een week (donderdag 16 februari) vóór de volgende bijeenkomst (donderdag 23 februari) ingeleverd bij de directeur.

Ervaringen van het team

- Gevoel dat er in 2 uur veel gedaan is
- Meer weten door voorbeelden
- Zichtbaar maken
- Het wordt duidelijker, concreter
- In beweging
- Jezelf mogen zijn
- Elkaar bevragen
- Kritische vraag is geen kritiek
- Ook zelf verantwoordelijk nemen
- Leren als team

Informatie interpreteren

De leerkrachten hebben in december, na een eerste ronde van informatieverzameling, afgesproken meer concrete voorbeelden te verzamelen van de gewenste autonomie en eigen verantwoordelijkheid van kinderen in de eigen praktijk.

Tijdens de bijeenkomst op 23 februari laten de teamleden aan elkaar zien, hoe zij als leerkracht bij leerlingen de zelfstandigheid en het nemen van eigen verantwoordelijkheid bevorderen. In groepjes worden succeservaringen gepresenteerd.

Voorbeelden uit groep 1/2:

- De kinderen bepalen mede welk onderwijsthema aan bod komt en hoe het lokaal daarop wordt ingericht.
- De kinderen hebben zelf klassenregels afgesproken en getekend voor in de klas en apart voor op het speelplein.
- De kinderen, die de basisvoorwaarden beheersen, leren hoe je ongeveer 10 minuten zonder begeleiding van de leerkracht kunt spelen en werken.
- De kinderen mogen dikwijls zelf bepalen met wie en waar ze spelen of werken.
- Op het takenbord komt een taak te staan, waarvan de kinderen in groep 2 zelf mogen beslissen wanneer in die week zij die taak uitvoeren.
- Kringgesprekken na het weekend in groepjes van 4 of 5 kinderen. Een kind heeft de leiding. De leider geeft aan wie mag beginnen met vertellen en hij/zij zorgt ervoor dat het goed verloopt. Wanneer er problemen zijn, die de leider niet op kan lossen, steekt hij/zij de vinger op, zodat de leerkracht kan helpen. Dit komt hoogst zelden voor! Het kringgesprek duurt op deze manier ± 10 minuten.
- "Oude autonomie": een kind kon niet stilzitten in de kring en de kinderen ernaast (en ik) hadden er veel last van. Toen deze kleuter een beetje gewend was vroeg ik haar even binnen te blijven, terwijl de student met de rest van de kleuters naar buiten ging. Ze was hevig verontwaardigd, maar ik heb haar uitgelegd, dat ik vond, dat het al heel goed ging met haar: ze kon al goed spelen en werken, ze speelde al met andere kinderen, maar in de kring zitten lukte nog niet goed. Ze zei: "Ja, maar dat kan ik ook niet allemaal in mijn hoofd houden!" Ik vroeg of ik haar hierbij kon helpen. "Ja, dat kun je wel," antwoordde ze. Ik vroeg hoe dan en ze zei: "Dan moet je een bordje ophangen." Ik pakte een vouwblaadje en vroeg wat ik op het bordje zou zetten. Ze zei: "Dat ik niet aan Inge en Wim mag zitten." Ik schreef dit op en ze vulde aan: "En dat ik niet mag schreeuwen." Ik vroeg haar waar ik dat bordje neer zou hangen en ze wees op de kast, waar haar stoel tegen stond. Het "bordje" werd met een plakbandje bevestigd en het gedrag was opeens goed!

Door deze presentaties raakt het begrip autonomie meer gevuld. Omdat teamleden denken vanuit verschillende referentiekaders, zijn er aanvankelijk verschillen in de betekenisverlening. Het team

vindt het belangrijk een gemeenschappelijke opvatting te vinden: 'Wat vinden we samen dat autonomie is?'

Aan het eind van de dag kiest het team voor de volgende omschrijving van autonomie: het leren bevorderen van de zelfstandigheid en het nemen van verantwoordelijkheid. Door het uitwisselen, heeft 'autonomie' nu voor het team een meer eenduidige betekenis gekregen: 'We hebben het nu meer over hetzelfde.'

Consequenties bepalen

6

Niet lang na de derde studiedag, waarin succeservaringen gedeeld werden en het team tot een gezamenlijk beeld van de gewenste autonomie van leerlingen kwam, wordt een vierde bijeenkomst belegd om de consequenties te bespreken.

De studiedag vindt plaats op 8 maart. De volgende onderwerpen komen aan bod:

- kansen en mogelijkheden om autonomie te bevorderen;
- de mogelijkheden hierbij van nieuwe methodes;
- de plaats van autonomie in het schoolrapport;
- informatie aan de ouders.

De teamleden komen erachter, dat ze eigenlijk nog meer willen weten om goede keuzes te kunnen maken. Het begrip autonomie is zo veelomvattend, dat je op zoek moet naar verdieping van bepaalde aspecten. Zo lijkt 'gezamenlijkheid' een belangrijk aspect van autonomie, hoe paradoxaal dat ook klinkt. Interactie tussen leerkrachten en leerlingen en tussen leerlingen onderling is belangrijk om de autonomie te vergroten.

De vraag naar de consequenties van het gezamenlijke beeld van de gewenste autonomie van leerlingen, verandert in behoefte aan vervolgonderzoek. Dit betekent dat er nog geen concrete acties ingezet gaan worden.

Actie uitvoeren

Bij het bespreken van de consequenties, komen de teamleden van De Hermelijn erachter, dat ze eigenlijk nog meer willen weten om goede keuzes te kunnen maken. Het is nog te vroeg om concrete maatregelen te kiezen om de autonomie te bevorderen.

Op 27 maart wordt hieraan doorgewerkt. Men stelt vast, dat interactie tussen leerkrachten en leerlingen en tussen leerlingen onderling belangrijk is om de autonomie te vergroten. De nieuwe onderzoeksvraag wordt als volgt geformuleerd: Hoe vergroten we de interactie om de autonomie bij kinderen en leerkrachten te vergroten?

Deze nieuwe onderzoeksvraag betekent in feite dat de school start met een nieuwe onderzoekscyclus.

Product en proces evalueren

Het team van De Hermelijn evalueert elke studiedag en bijeenkomst, hoe het onderzoeksproces verloopt en welke producten en gewenste vervolgstappen dat oplevert. De resultaten worden gedocumenteerd en opgeslagen in het schoolportfolio.

Bij het vaststellen dat het team nog niet tot actie kan overgaan, maar behoefte heeft aan nader onderzoek, sluiten ze de eerste cyclus sneller dan gepland af. Op papier wordt vastgelegd hoe de cyclus verlopen is.

Het team is zich meer bewust geworden van het bevorderen van autonomie.

Er volgt een gezamenlijke terugblik. De onderzoekscyclus van Kantelende Kennis is ervaren als 'een onduidelijk traject waar je instapt'. Er is een deel theoretisch kader en er is een deel onderzoekscyclus, maar 'wat moeten we daar precies mee?' Dat was voor de meeste teamleden heel spannend. Voor een aantal was deze spanning positief en voor een ander aantal ook niet. Ook hadden teamleden de ervaring dat het aan 'buitenstaanders' moeilijk uit te leggen was (1) wat ze precies gedaan hadden en (2) hoe een en ander precies was verlopen. Buitenstaanders willen heel concrete voorbeelden zien, terwijl de verwerkelijking zich op een ander niveau afspeelt, vooral op het vlak van de bewustwording: Door anders tegen de zaken aan te kijken, ga je er ook anders mee om.' Reactie: 'Nou begrijp ik het pas!'.

Ervaring met het schoolportfolio

De opleidingsdocent van de kenniskring vraagt aan de directeur, hoe het gebruik van het schoolportfolio is bevallen.

1. Wat heeft het jou en je schoolteam opgeleverd om aan dit schoolportfolio te werken?

Het portfolio is pas achteraf gemaakt, toen de periode, die dit portfolio bestrijkt, al voorbij was. Het werken aan dit portfolio heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de ordening van zaken, het aanbrengen van structuur. Middels het portfolio is het gemakkelijk voor jezelf en anderen om zaken terug te halen. Het is een vorm van oogsten. Je kunt een heel concreet resultaat tonen en het levert stof op om weer verder te gaan. Daarnaast lukt het je beter om op metaniveau naar zaken te kijken. Ook de overdracht van gegevens aan derden wordt door middel van het portfolio vergemakkelijkt. Je kunt er vooral een aantal resultaten mee borgen. Het schoolportfolio is een mooi middel daarvoor. De beste manier van werken is natuurlijk het portfolio bijhouden tijdens het proces en voortdurend materiaal te verzamelen.

2. Welke tips hebben jullie voor andere scholen om met een schoolportfolio te gaan werken?

Zoals hiervoor al vermeld is: het beste is het om het portfolio direct bij te houden en te laten vullen door zoveel mogelijk betrokkenen. Het is wel van belang om een duidelijke ordening aan te brengen bijvoorbeeld met behulp van de stappen van de onderzoekscyclus.

De directeur besluit: 'Als het eenmaal begint, is het niet meer stoppen'.